

Keskiajan Italian inkvisitiot käytännössä

Jill Moore:

Inquisition and its Organisation in Italy, 1250–1350.

Heresy and Inquisition in the Middle Ages Vol. 8. York Medieval Press 2019. 300 s. ISBN 978-1-903-153-89-5.

Historiantutkija Jill Mooren monografia tarkastelee kerettiläisyyden inkvisitioiden käytännön näkökulmia sydänkeskiajan Italiassa. Yleisissä mielikuvissa inkvisitio tiivistyy usein yksittäisen inkvisiittorin uhkaavaan ja voimakkaaseen hahmoon, mutta Moore osoittaa, että käytännön tasolla inkvisitiot olivat kollektiivisia hankkeita, jotka työllistivät tavalla tai toisella monia eri toimijoita. Argumentaatio on suunnattu erityisesti Richard Kieckheferin esittämää teesiä vastaan, jonka mukaan keskiajan inkvisitiot olivat yksittäisiin inkvisiittoreihin henkilöityneitä *ad hoc* -tyylisiä oikeusprosesseja vailla jatkuvuutta tai institutionaalista statusta. Moore osoittaa vakuuttavasti, ettei väite ole kestävä ainakaan 1200- ja 1300-lukujen italialaisessa kontekstissa. Väitöskirjaan pohjautuva teos asettuu osaksi York Medieval Pressin uudehkon *Heresy and Inquisition in the Middle Ages* -julkaisusarjan jo varhain laadukkaaksi muodostunutta jatkumoa.

Tutkimuksessa käytetty lähdemateriaali on monipuolista. Mooren analyysi kohdistuu muun muassa inkvisitioprosesseihin, inkvisiittoreiden manuaaleihin, taloudelliseen dokumentaatioon, kronikkoihin, kaupunkistatuutteihin ja muihin maallisen hallinnon tuottamiin lähteisiin sekä mendikanttisääntökuntien materiaaliin. Laajan julkaistun ja julkaisemattoman arkistomateriaalin kokoaminen voidaan jo itsessään laskea teoksen ansioksi.

Johdannon ja päätelmien lisäksi Moore jakaa teoksensa kahdeksaan hillityn pituiseen käsittelylukuun, joista kullakin on oma selkeästi rajattu fokuksensa. Tyypillisistä johdannollisista elementeistä rakentuvan aloitusluvun jälkeen ensimmäisenä käsitellään inkvisitio toiminnan juridista, poliittista ja taloudellista kontekstia sekä inkvisitioiden aloittamiseen 1200-luvulla johtaneita kehityskulkuja. Samalla valotetaan dominikaanien ja

fransiskaanien välille muodostunutta työnjakoa kerettiläisyyden vastaisessa toiminnassa. Hyödyllisen ja melko kattavan kontekstoinnin jälkeen Moore siirtyy lähemmäs käytäntöä tarkastellen sitä, miten uusi inkvisitio aloitettiin, kuka nimitti inkvisiittorin toimeensa, sekä sitä, miten tälle toiminnalle järjestettiin esimerkiksi tarpeelliset tilat, rahoitus ja henkilöstö.

Teoksen keskivaiheilla tarkastellaan neljän käsittelyluvun verran inkvisiittoreiden työlle elimellisen tärkeää erilaisten apulaisten joukkoa. Näistä kenties tärkeimpiä olivat notaarit, jotka vastasivat oikeusprosessien dokumentoinnista ja takasivat niiden juridisen pätevyyden. Moore tarkastelee notaarien lisäksi myös muita inkvisiittoreiden työllistämiä toimijoita, esimerkiksi viestintä- ja vanginvartijoita, vakoojia ja taloushallinnon vastuuhenkilöitä. Hän myös painottaa, että virallisempien apureiden lisäksi inkvisiittorit tarvitsivat arkisempia palveluita esimerkiksi sellaisilta henkilöiltä, jotka kantoivat tavaraa, hoitivat hevosia ja korjasivat heidän vaatteitaan – inkvisitiot eivät tapahtuneet tyhjiössä, vaan osana elettyä todellisuutta. Maallikkoapulaisten lisäksi inkvisiittorit olivat Mooren mukaan riippuvaisia myös muista kirkonmiehistä. Hän liittää mendikanttiveljien toiminnan apulaisinkvisiittoreina osaksi laajempaa tarkastelua inkvisiittorin toimesta osana sääntökunnan sisäistä urakehitystä.

Viimeisissä käsittelyluvuissa näkökulma siirtyy takaisin yleisemmälle tasolle. Moore asettaa inkvisiittorit omien dominikaani- ja fransiskaanisääntökuntiansa konteksteihin, joissa suhtautuminen inkvisitiotointaan oli ambivalenttia, ja inkvisiittoreina toimineet veljet elivät sääntökuntalupauksensa ja toimenkuvansa käytäntöjen välisessä alinomaisessa ristipaineessa. Tästä huolimatta teoksessa osoitetaan, että inkvisiittoreiden ja paikallisten mendikantikontventtien välille muodostui molemminpuolinen, erityisesti taloudellinen, riippuvuusuhde. Kontventin tuki mahdollisti inkvisitiotoinnin, joka puolestaan työllisti ja toi tuloja kontventin jäsenistölle. Moore pureutuu myös inkvisiittoreiden, piispojen ja maallisen vallan edustajien välisiin suhteisiin ja dynamiikkaan. Kolmen toimijatahon välit olivat usein monimutkaisia ja erilaiset konfliktit olivat harmonista yhteistyötä yleisempiä. Vaikka inkvisiittorit toimivat paavillisella mandaatilla, eivät he siitä huolimatta syrjäyttäneet piispojen tai kaupunginhallinnon roolia kerettiläisyyden vastaisessa taistelussa. Moore myös korostaa, että paikallispolitiikan vaihtelevat nyanssit vaikuttivat voimakkaasti inkvisiittoreiden toimintamahdollisuuksiin.

Käsittelylukujen argumentaatio kudotaan ansiokkaasti yhteen teoksen päättävässä päätelmäosiossa. Moore esittää, että kerettiläisyyttä vastaan kohdistetut inkvisitiot olivat sydänkeskiajan Italiassa monia eri tahoja työllistänyttä kollektiivista toimintaa. Hänen mukaansa inkvisitiot toiminta voidaan nähdä Kieckhe-

ferin väitteiden vastaisesti instituutiona, jolla oli yksittäistä inkvisiittoria laajempi ja pysyvämpi olemassaolo. Hän kuitenkin painottaa, ettei inkvisitioita voida nähdä erillisinä paikallistason maallisesta tai kirkollisesta kontekstista, vaan sen erottamattomina osina.

Teos etenee systemaattisesti painopisteestä toiseen, ja eri näkökulmat kudotaan paikoittaisen toistonkin uhalla toimivasti osaksi kokonaisargumentaatiota. Luetavuutta parantavat kunkin käsittelyluvun aloittavat ja päättävät selkeät alustukset ja yhteenvedot. Yleisempää käsittelyä ja muun tutkimuksen kanssa käytyä keskustelua värittävät runsaat ja yksityiskohtaiset esimerkit, joita Moore ammentaa laajasta lähdemateriaalistaan. Tutkijan oma ääni kuuluu niin hyvässä kuin pahassa kautta teoksen paikoin humoristisesti ja toisinaan hieman arvottavasti.

Tiukan italialaiseen kontekstiin rajautumisen voi nähdä katsantokannasta riippuen joko teoksen vahvuutena tai heikkoutena: käsittely on äärimmäisen yksityiskohtaista, mutta samalla esimerkiksi Mooren tulkintojen yleistettävyyttä keskiajan inkvisitioiden muiden painopistealueiden kontekstiin, muun muassa nykyisen Etelä-Ranskan ja Saksan alueisiin, jää hieman epäselväksi. Kaiken kaikkiaan teos edustaa laadukasta, laajaan lähdemateriaaliin perustuvaan, uskottavasti argumentoitua ja helposti lähestyttävää perustutkimusta, jolla on arvoa paitsi omassa tutkimuskentässään, jossa se syventää ymmärrystämme inkvisitioista käytännössä, myös laajemmin, esimerkiksi italialaisista mendikanteista tai yleisemmin sydänkeskiajan Italiasta kiinnostuneen lukijakunnan keskuudessa.

Saku Pihko, FM
Tampereen yliopisto